
Ernst Gottlob Jaesche – imearst Häädemeeste pastoraadis

Ursula Haava

Veel tänapäevalgi võivad paljud kohalikud elanikud Häädemeestel ja selle ümbruskonnas rääkida üllatavaid lugusid kirikuõpetaja Ernst Gottlob¹ Jaeschest (1867–1945), kes aastatel 1909–1932 teenis sealset kogudust ning ravis ligimesearmastusest ja tasu nõudmata abivajajaid. Ühelt poolt oli ta Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku (EELK) pühendunud vaimulik, teisalt ei mahtunud tema isepäine tegevus ameti piiridesse ning tõi kaasa konflikte ametivõimude ja kirikuvalitsusega. Artiklis antakse ülevaade Jaesche elust ning tegevusest Häädemeestel nii vaimuliku kui ka ravitsejana.

Jaesche põlvnemine ja noorusaastad

Ernst Jaesche vanaisa Gottlob Benjamin Jäsche (1762–1842) kutsuti 19. sajandi alguses täitma Tartu Keiserliku Ülikooli esimese filosoofiaprofessori kohta. Gottlob Jäsche² alustas tudengipõlve teoloogiaõpingutega Halle Ülikoolis, kuid aja jooksul leidis ta enda jaoks filosoofia, millesse jäagitult kiindus. Jäsche jätkas õpinguid Königsbergis, kus tutvus Immanuel Kantiga. 1802. aastal asus ta Tartusse, kus pidas kuni 1839. aastani ülikoolis filosoofiaprofessori ametit. Jäschest sai oma õpetaja Immanuel Kanti loogikaloengute käsi-raamatu väljaandja.³

¹ Kirjanduses on Jaesche teise eesnimena levinud peamiselt Gottlieb, aga selle artikli autor on otsustanud dokumentides esinenud nimekuju Gottlob kasuks.

² Gottlob Benjamin Jäsche nimekuju esineb ka Jaesche. Tema järeltulijad aga on kasutanud vaid nime Jaesche.

³ Eduard Parhomenko. Filosoofiaprofessor Gottlob Benjamin Jäsche, tema usk ja armastus. – Akadeemia, 2002, nr 12, lk 2549–2554; Viuu Klement.

Gottlob Jäsche poeg Emanuel Jaesche (1821–1907), Ernst Jaesche isa, omandas Tartu Ülikoolis arstikutse ning asus tööle sõjaväears-tina Venemaal. Emanuel Jaesche abiellus Peterburist pärit Agnes Schmidtiga, kellega neil sündis üheksa last. Neist kolmas poeg, Ernst Gottlob Jaesche, tuli ilmale 30. septembril 1867. aastal Peterburis. Võimaldamaks lastele paremat haridust, pöördus perekond 1872. aastal tagasi Tartusse, kus seati end sisse Gottlob Jäschelt päritud majja Botaanika (Kroonuaia) tänaval. Emanuel Jaesche asus Tartus tööle silmaarstina.⁴

Ernst Jaesche koduseks keeleks oli prantsuse keel, hiljem omandas ta lisaks saksa ja vene keele.⁵ Tema haridustee oli küllalt kirev. 1887. aastal lõpetas ta Tartus Kollmanni Gümnaasiumi. 1888. aasta talvel immatrikuleeriti ta isa soovil usuteaduskonna üliõpilaseks, ehkki Jaesche ise oli eelistanud õppida meditsiini.⁶ Teoloogiaõpingute kõrval pühendas meditsiinihuviline usuteaduse tudeng siiski aega ka arstiteaduse ja filoloogia loengute kuulamisele. Meditsiini-kursustest läbis ta teoloogiaõpingute ajal näiteks esmaabikursuse.⁷ Jaesche lõpetas usuteaduskonna 1895. aastal, kuid jäi enne vaimu-likuteele asumist veel aastaks ülikooli juurde filoloogiat õppima. Prooviaasta 1897–1898 teenis noor teoloog Põlva koguduses Võru praostkonnas, seejärel 1898. aastal Tõstamaal Pärnu praostkonnas. Enne ordineerimist täiendas Jaesche end 1899. aasta esimesel poolel vabakuulajana Berliini Ülikoolis, kus osales endiste Tartu teoloogide Adolf von Harnacki ja Reinhold Seebergi⁸ ning ajaloolase

Tartu ülikooli esimene filosoofiaprofessor Gottlob Benjamin Jäsche. – Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998. Koost. ja toim. R. Saukas. Tartu, 1999, lk 127–134.

⁴ Album Livonorum. Lübeck, 1972, lk 93.

⁵ Junior. 20. sajandi imetegija. End. Häädemeeste pastor E. G. Jaesche 70 a. – Kui halvatud tantsisid ja jalutud kõndisid. – Uus Eesti Pärnu Uudised, nr 239, 20.10.1937, lk 3.

⁶ Väide, et Ernst Jaeschel tuli loobuda meditsiiniõpingutest teoloogia kasuks, on laialt levinud.

⁷ Eesti Ajalooarhiiv (Edaspidi: EAA) 402-2-10612 (Ernst Jaesche matrikkel).

⁸ Reinhold Seeberg (1859–1935) oli Jaesche endine õppejõud: aastatel 1884–1889 õpetas ta Tartu Ülikoolis. Jaesche sooritas tema juures mitu eksamit. EAA 402-2-10612 (Ernst Jaesche matrikkel).

Theodor Schiemanni loengutel. Noore teologi suur huvi sotsiaalküsimuste ja inimeste abistamise vastu viis Bielefeldi, kus ta õppis Friedrich von Bodenschwinghi juhitud hoolekandeesutuse juures haigete eest hoolitsemist, ning Bremerhavenisse, Hamburgi ja Eisenachi, et omandada kogemusi meremisjonis ja noorte meeste seltsi töös. Tagasiteel Eestisse osales Jaesche Norras Kristianias (Oslos) sealse meremisjoni ja päästearmee töös.⁹

Teenistuskirja järgi ordineeriti Ernst Jaesche 5. septembril 1899. aastal Riias Pärnu praostkonna vikaarõpetajaks. Esialgu tuli noorel jumalasalasel leppida abiõpetaja kohtadega Väandra ja Kärü kogudustes ning teenida mitmel pool mujal Pärnumaal. 1902. aastast teenis ta lühikest aega eesti kogudusi Venemaal ja mõnel pool Lätis. Lätis asuvaid eesti diasporaasid jäi ta teenima ka hiljem, Häädemeeste õpetajana.¹⁰

1904. aastal sai Jaesche Hanila ja Varbla koguduste õpetaja koha. Vaid mõni kuu hiljem tuli tal suunduda puhkenud Vene-Jaapani sõja tandrile, kuna ta oli määratud III Mandžuuria armee vaimulikuks. Koguduste eestseisjad palusid konsistoriumit neid hingeekarjase äraolekust säästa, sest juba enne seda, kui Jaesche ametisse kinnitati, olid koguduste õpetajakohad pool aastat vakantsed olnud. Kirikueestseisjate nõudmiste kohaselt oleks tulnud leida uus õpetaja,

⁹ EAA 1206-1-364 (Ernst Jaesche teenistuslehed). Hiljem levisid rahva seas laialdaselt Jaesche eluloo, sh Euroopa-aastate erinevad versioonid, millest mõned muutusid legendilaadseiks. Heaks näiteks on Häädemeestelt pärit Elmar Hanso mälestused, milles kirjeldatakse Jaesche noorusaegseid õpinguid ja rännakuid nii: „Õpetaja jutustas palju huvitavat enda elust. Peale ülikooli lõpetamist oli võtnud ette jalgsimatka Pariisi. Teel teenis ta ülalpidamist juhuslike töödega. Jõudnud Karlsbadi (Karlovy Vary) loodusravi haiglateni, oli tal juhus masseerida üht reumahaiget naist. Mõne päeva jooksul toimus haigel üllatavalt kiire paranemine. Masseerijale pakuti kohe teenistuskoha. Kuid Jaesche ei võtnud seda vastu. Jätkas teekonda. Pariisis veetis 2 aastat, kusjuures käis vabakuulajana arstiteaduskonna loenguil Sorbonne's. Teekond tagasi Eestisse, Tartu linna, toimus samuti jalgsi.“ Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistoriumi arhiiv (edaspidi: EELKKA). Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (E. Hanso kiri koos mälestustega Jaeschest ajalehele Eesti Kirik, 04.09.1996).

¹⁰ EAA 1206-1-364 (Ernst Jaesche teenistuslehed).

kes jäänuks püsivalt kogudusi teenima.¹¹ Kirikuvalitsuse otsus oli aga kindel ning Jaesche oli sunnitud kodumaalt mõneks ajaks lahkuma.¹²

Kui vähe oli noores vaimulikus auahnust ning samas kui palju kõigutamatut usku ja kindlameelsust, näitab suhtumine autasudesse, mis määrati talle pärast teenistust Vene-Jaapani sõjas. Nimelt saabus 2. juunil 1906. aastal konsistooriumisse teade, et Jaeschele, kes oli selleks ajaks turvaliselt koju jõudnud, oli keisri poolt annetatud Püha Stanislavi 3. klassi orden ning et selle eest tuli tasuda 15 rubla riigilõivu. Jaesche tunnistas, et sai tõepoolest juunis 1905. aastal sõjaväljal ordeni kätte, kuid ei kavatsenud tagantjärele lõivu tasuda, väites, et temaga koos teeninud Liivimaa kaplanid William Jucum ja Ernst Auning said ordeni ilma selle eest tasumata. Konsistooriumi järelepärimisest selgus, et nimeetatud õpetajad olid maksust vabastatud, kuna nende Püha Stanislavi 3. klassi ordenid olid „möökadega“, s.t sõjaväeliste teenete eest antud, Jaeschel aga tuli siiski nõutud summa maksta. Ordeni eest tasus Jaesche pärast pikka põiklemist alles juunis 1907. aastal. Sama aasta augustis määrati talle järgmine autasu – Püha Anna 3. klassi orden –, mille eest Jaesche tasus koheselt nõutud 20 rubla suuruse riigilõivu, kuid „ei leidnud“ võimalust ordenile konsistooriumisse järele minna. 1908. aasta aprillis saadeti kõnealune orden vaimulikule koju.¹³

¹¹ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Hanila-Varbla kirikueestseisjate kiri Eestimaa konsistooriumile, 29.11.1904).

¹² Puuduvad täpsemad andmed Jaesche elukäigu kohta kaplaniteenistuse ajal, kuid rahvapärимuse kohaselt avastas vaimulik just toona oma ravivõimed: „Seda oli ta rääkinud oma tuttavatele. Ta olnud Vene-Jaapani sõja ajal sõjaväe juures, külastanud kord laatsaretis üht haavatud sõpra, kes suuri valusid kannatanud. Jaesche pannud oma käe haige otsaesisele. Kui ta selle ära võtnud, hüüdnud sõber: „Pane oma käsi tagasi, mul oli siis palju parem olla!“ Tema oli siis oma käsi pikemalt hoidnud ja sõbra valu kadunud ära. Sellest peale hakanud ta oma võimeid harjutama.“ Riikliku Kirjandusmuuseumi [nüüd: Eesti Kirjandusmuuseumi] rahvaluulekogu käsikirjad Eesti Rahvaluule Arhiivis (edaspidi: RKM) II 353, L 674.

¹³ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Jaesche kirjavahetus konsistooriumiga, juuni 1906 – aprill 1908).

Jaesche tegevus Häädemeestel

1909. aastal valiti Jaesche Häädemeeste ja Tahkuranna õpetajaks. Sellel kohal töötas ta kuni pensionile jäämiseni 1932. aastal. Häädemeeste ja Tahkuranna kogudused olid sarnaselt Hanila ning Varbla kogudustega vaesed, mis tähendas kirikuõpetaja jaoks madalat palka, kuid palju tööd. Kuna kahe koguduse piirkond oli lai ja asustus hõre, oli kirikuõpetaja sageli sunnitud vajalike talituste läbiviimiseks koguduste äärealadel ja diasporaades ette võtma mitmepäevaseid ametisõite.

20. sajandi algusaastail ei olnud eesti rahvusest noortel vaimulikel lihtne kodumaal teenistust leida. Jaesche kui baltisakslase eelistamine tekitas rahvuslikult meelestatud ringkondades vastasseisu, mistõttu Häädemeeste õpetaja valimist kajastati ajakirjanduseski üsna ulatuslikult. Kolm eestlasest koguduseliiget Laiksaarest seadsid Jaesche valimise seaduslikkuse kahtluse alla ja nõudsid vastaskandidaadi, eestlasest pastori August Nigoli¹⁴ kinnitamist õpetaja kohale.¹⁵ Jaeschet kirjeldati eesti keelt mitte oskava baltisaksa pastorina, kes röövis väljapaistvalt eestlasest õpetajat teenistuskoha kodumaal.¹⁶ Sellised väljaütlemised sundisid üht Hanila-Varbla koguduseliiget endise õpetaja eest ajalehes erapoolelt kostma. Koguduseliige kirjeldas õpetajat ausameelse ja heasüdamliku mehena, kes elas üksiku munga elu ning eelistas alamaid mõisnikele, erinedes selliselt tüüpilisest baltisaksa vaimulikust.¹⁷

¹⁴ August Nigol (1877–1918) oli ühiskondlikult aktiivne usuteadlane, kes oli sunnitud 1906. aastal poliitilistel põhjustel Venemaale lahkuma ja seal teenistust otsima. Nigol lootis 1909. aastal kandideerida Häädemeeste õpetajaks, kuid kuna teda mäletati kui sakslastevastase vaenu õhutajat, tekitas tema kandidatuur Pärnumaa vaimulike seas vastuseisu. Seetõttu oldi varmad Jaeschet Häädemeeste õpetaja kohale kinnitama.

¹⁵ EAA 1206-1-341 (Ernst Jaesche valimise asjus).

¹⁶ Koguduse esindajad väitsid, et Jaesche proovijutlus oli rahvale vastumeelne. Nad kinnitasid, et õpetaja Nigol oli koguduseliikmete endi üksmeelne valik, ning avaldasid nõrdimust konvendi otsuse üle. Leiti, et selle taustal, kuidas käituti Nigoliga, ei saa olla võimalik õpetaja Jaesche ja koguduse soe vahekord. Vt: Otstarbe pühitseb abinõusid. – Meie Kodumaa, nr 52, 06.(19).07.1909, lk 1.

¹⁷ H. Ardan. Läänemaalt. – Meie Kodumaa, nr 63, 13.(26).08.1909, lk 3; Riho Saard. Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba

Oma seisukoha esitas ajakirjanduses ka Pärnu maakonna praost Paul Hörschelmann, kes tunnistas, et Nigoli kandidatuuri ei kaalutudki, sest Liivimaa konsistoorium välistas tema kinnitamise õpetajakohale ning nii valiski kirikukonvent Jaesche ühehäälselt Häädemeeste ja Tahkuranna õpetajaks.¹⁸

Samal ajal uuriti konsistooriumis põhjalikult Laiksaare meeste kaebust, kuid süüdistustel ei leitud alust olevat.¹⁹ 7. märtsil 1910, kaheksa kuud pärast õpetajaks valimist, leidis aset Jaesche introduktsioon ning 1911. aasta kevadel tuli lõplik otsus kaebuse tähele panemata jätmise kohta.²⁰

Häädemeeste õpetaja koht andis Ernst Jaeschele võimaluse oma senist elujärge parandada. 2. septembril 1913. aastal abiellus Ernst Jaesche Hedwig von Mindinguga.²¹ Pärit oli Hedwig Minding mõisnikuperest, kuid tema vanaisa oli olnud Tartu Ülikooli matemaatikaprofessor Ferdinand Minding (1806–1885). Pärast isa surma oli Hedwig von Minding koos emaga kolinud vanaisast jäänud majja Aia (Vanemuise) tänaval Tartus.²² Abielu sõlmimise ajaks olid Hedwig von Minding ja Ernst Jaesche küpses eas. Nende liit oli kirjelduste järgi harmooniline, naine oli abikaasale tema töös alati toeks. Häädemeestel nähti abielupaari tihti koos jalutamas ja suvisel ajal ravimtaimi korjamas.²³

Uue ajastu algus, Eesti Vabariigi iseseisvumine, tõi kaasa umbusalduse baltisakslastest vaimulike vastu. Landeswehri sõda

rahvakiriku projekti loomine, 1870–1917. Helsinki, 2000, lk 177, 179.

¹⁸ Toimetusele saadetud kirjad. – Meie Kodumaa, nr 54, 13.(26.)07.1909, lk 3.

¹⁹ EAA 1186-1-1253 (Liivimaa konsistooriumi kiri Kindralkonsistooriumile, 06.11.1909). Vt ka kaebuse ja otsuse kohta ajakirjanduses ilmunud kokkuvõtet: Häädemeestelt. – Postimees. Pärnu väljaanne, nr 9, 14.01.1910, lk 1.

²⁰ Samas (Kindralkonsistooriumi kiri Liivimaa konsistooriumile, 21.04.1911).

²¹ EAA 1206-1-364 (Ernst Jaesche teenistuslehed). Hedwig Elisabeth Auguste von Minding oli sündinud 15. detsembril 1869 Rasina mõisas Tartumaal. (Günther Gronbachi kiri Sulev Kasvandikule, 05.12.2001. Koopia Häädemeeste muuseumis).

²² Georg von Rauch. Ernst Jaesche (1867–1945). Der Pastor von Gudmannsbach in Livland. – Kirche im Osten. Studien zur osteuropäischen Kirchengeschichte und Kirchenkunde. Bd. 28. Göttingen, 1985, lk 10.

²³ Arnold Anton. Humanist, halastaja, jumalamees. – Eesti Kirik, nr 13, 28.03.1991, lk 7.

oli alles täies hoos, kui konsistooriumi ringkirjaga tuli korraldus lugeda 1919. aasta 24. juuni jumalateenistusel kantslist ette Eesti Vabariigi iseseisvusakt. Tahkurannas peeti aga sel päeval surnuaiapäha ning Jaesche ei pidanud sobivaks surnuaial poliitikat rääkida. Tunnistajate sõnul olevat ta kohalolijatele öelnud järgmist: „Olen saanud Eesti iseseisvuse akti ettelugemiseks kirikus, et tema sees jumalasõna ei ole, siis ei või mina seda akti teile ette lugeda ei siin ega ka kirikus. See akt on kõikides ajalehtedes, lugege sealt ja uurige, uurige ja uurige.“²⁴

Konsistooriumi korralduse eiramine tõi aga kaasa uurimise Jaesche enda suhtes. 17. juulil kuulas Pärnu teadete kogumise punkti ametnik Jakob Joost üle kaks surnuaiapähal viibinud isikut: köster-kooliõpetaja Aleksander Häussleri ja Laiksaare metsavahi Mart Hanso. Järgmisel päeval võeti pastor Jaeschelt tunnistus ja otsiti läbi tema eluruumid, kuid kardetud salakirjavahetust sakslastega ei leitud. Rahvas kirjeldas Joostile Häädemeeste õpetajat saksameelse isikuna, kes kogus okupatsiooni ajal allkirju Eesti liitmiseks Saksamaa külge ning ei tunnistanud Eesti Vabariiki ega selle valitsust.²⁵ Seni kogutud andmed andsid alust uurimisega jätkata, mida kindralstaabi korraldusel ka tehti.²⁶

Mõned kuud hiljem, novembri lõpus kutsuti tunnistajad ja süüalune Pärnusse uuesti ütlusi andma. Jaesche esitas ülekuulamisel osa oma jutlusest surnuaiapähal, toetamaks väidet, et iseseisvuse akt, mille ta enne teenistust läbi luges, on vaimulikest piiridest väljas ja ei sobi seega jumalasalasele ettekandmiseks.²⁷ Ta kaitses end tsitaadiga superintendent Wilhelm Kentmanni brošüürist „Kirik ja riik“²⁸: „Issanda riik ei kao, kui ka tema

²⁴ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Aleksander Häussleri ülekuulamisprotokoll, 17.07.1919).

²⁵ Samas (Joosti raport Kindralstaabi Valitsuse sõjaväeteadete kogumise punkti ülemale, 18.07.1919).

²⁶ Samas (Kindralstaabi Valitsuse sõjaväeteadete kogumise osakonna kiri Pärnu teadete kogumise punkti ülemale, 23.07.1919)

²⁷ Samas (Süüaluse ülekuulamise protokoll, 27.11.1919).

²⁸ Wilhelm Kentmann oli aastatel 1918–1919 Eesti luterliku kiriku superintendent. Tema kirjutatud brošüür „Kirik ja riik“ saadeti kogudustele

wälimisi müürisid peaks lõhutama. Aga isamaa läheb hukka, kui seda ülekohtu peale rajatakse ja kui mitte õigust temale aluseks ei panda.²⁹

Pärnu linna ja maakonna kohtu-uuriija pöördus EELK konsistooriumi poole küsimusega, kas iseseisvuse akt tõepoolest niivõrd vaimulikest piiridest väljaspool seisab, et seda ei ole võimalik surnuaial ette lugeda.³⁰ Konsistooriumist vastas EELK abipresident Friedrich Akel, kes oli ühtlasi Asutava Kogu liige, et kirikuvalitsuse poolt 16. juunil ringkirjaga õpetajatele saadetud Asutava Kogu seletus Eesti iseseisvusest oli etteoletav nii kirikus kui surnuaias.³¹ Konsistooriumi arvates ei olnud Jaesche süüdi mitte rahvusliku vaenu õhutamises, vaid pigem oli tegemist usufanaatikuga, kes oli eksinud kirikuvalitsuse käsu vastu.³² Kohus usaldas õpetaja karistamise konsistooriumi hooleks ning kirikuvalitsus võttiski Jaesche kirikuseaduse § 483 järgi vastutusele.³³ Häädemeeste õpetajat karistati valju noomitusega, ühtlasi teavitati otsusest kõiki Pärnu praostkonna õpetajaid. Jaesche nõudis edasikaebamise võimalust³⁴ ning saanud loa, esitas edasikaebuse 14. detsembril. Oma apellatsioonis selgitab Jaesche:

Minu kui õpetaja kohus on kogudust jumalasõna seletusega waimliselt ülesehitada, manitseda, trööstida ja õpetada ja sellega kõik seda, mis jutluse mõju wõiks wähendada ehk segada kõrwaldama. /.../ Eesti riiklise iseseiswuse akti leian niipalju waimulikkudest piiridest wäljas seisvat, et seda oma südametunnistuse järel mitte manifestina ette lugeda ei wöinud. Akti läbikaaludes, ei leidnud mina temas ühtegi mõttet, mis rahwa tänu- ja kiitusetunnet Jumala wastu tõstaks, ega ka seda, et hädasti waja oleks olnud Jumala poole pöörata palwega, et ta armu ja abi annaks. Akt on poliitilik ja ajaloolik kirjatükj ja mina ei saanud mõttest wabastuda, et Asutawa Kogu

1919. aasta kevadel. Brošüür seletas lähemalt kiriku uut korraldust ning kiriku ja riigi eesseisvat lahutamist.

²⁹ W[ilhelm] Kentmann. Kirik ja riik. Tallinn, 1919, lk 11.

³⁰ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Pärnu linna ja maakonna kohtu uuriija kiri konsistooriumile, 1.12.1919).

³¹ Samas (Konsistooriumi kiri Pärnu linna ja maakonna kohtu uuriijale, 16.12.1919).

³² Samas (Konsistooriumi kiri Eesti Vabariigi prokuröri abile, 24.04.1920).

³³ Samas (Konsistooriumi otsus Jaesche distsiplinaarasjas, 19.05.1920).

³⁴ Samas (Jaesche kirjavahetus konsistooriumiga mai – august 1920).

tahtmine on õpetajate läbi – rahvast aktiga tutvustada lasta. Arwasin, et uue riigi ja kiriku vahekorraga ei ole kirikuõpetajad mitte enam sunnitud riigi poolt väljaantud ja lehtena trükitud ajaloolisi ja poliitilisi aktise ettelugema. Konsistooriumi kirja läbilügedes, otsustus, et temas akti ettelugemise ettepanek tehakse ja see Asutawa Kogu soov on. Sellest ettepanekust ei leidnud mina aga, et Konsistoorium oleks seda kohustanud tegemast ja kiriku poolt see soovitud. Sellepärast arwasin, et pean ennem selle järele tegema, kuidas oma südametunnistuse järele arwan Jumala ja mitte Asutawa Kogu tahtmise olevat.³⁵

Apellatsiooni arutati 1921. aasta 3. märtsil Siseministeeriumi Usuasjade Kolleegiumis, kus vaimulikke esindas Tallinna Toompea-Kaarli koguduse õpetaja Aleksander Kapp.³⁶ Pärast seletuste läbiarutamist otsustati, et Jaesche põhjendused polnud piisavad konsistooriumi määratud karistuse muutmiseks või tühistamiseks.³⁷

Soovides edaspidi poliitikast ja ühiskondlikust elust eemale jääda, keskendus õpetaja Jaesche oma tööle Häädemeestel. 1920. aastate algus oli EELK-le raske. Kirik oli jäänud ilma kirikumaaadest, mis seni olid andnud kogudustele kirikumaksude kõrval lisisissetuleku. Kirikumaksude tasumine oli aga muutunud vabatahtlikuks ja koguduse nõukogu võis ise nimetada summa, mille kogudus oma õpetajale aastas maksis. Nii oli vaesemate koguduste olukord varasemast halvem ja vahendeid õpetaja käsutuses veelgi vähem.

Eesti ühes kaugemas nurgas asuvad Häädemeeste ja Tahkuranna kogudused, mille liikmeskonna enamiku moodustasid väikese sissetulekuga kalurid, põllumehed ja käsitöölised, kuulusid kindlasti riigi vaesemate koguduste hulka. Jaesche, kes oli nii vikaarõpetajana kui Hanila ja Varbla õpetajana kõigiti aidanud oma koguduste liikmeid,³⁸ jätkas ka Häädemeestes seesugust heategevust. Samas oli koguduse kassa tihtipeale täiesti tühi ja ka kirikumaa

³⁵ Eesti Riigiarhiiv (edaspidi: ERA) 14-1-717, L 14 (Protokoll nr 12, 03.03.1921).

³⁶ Aleksander Leon Richard Kapp (1874–1940) oli ühiskondlikult aktiivne vaimulik, kes kuulus Kristliku Rahvaerakonna asutajate hulka ning oli Asutawa Kogu ja IV Riigikogu liige.

³⁷ ERA 14-1-717, L 13–14 (Protokoll nr 12, 03.03.1921).

³⁸ Käru vikaarõpetajana tegi Jaesche 200-rublase annetuse Väandra kogudusele haigete ravimiseks. Jaesche ise nimetas seda lahkumiskingiks, sest oli asumast Hanila ja Varbla õpetaja kohale. EAA 1284-1-238. Hanila ja Varbla koguduse liikme meenus: „... kord aitas rentnikku mõisa võlga maksta, teine kord

rentnik jättis mitmel aastal rendi tasumata. Jaesche kurtis aruanetes konsistooriumile, et raha ei jätku ei kiriku katuse ega õpetaja elumaja parandamiseks.³⁹ Aastaruannetes tõi Jaesche alati välja ka selle, kui praost oli külastanud Häädemeeste, Tahkuranna või Treimani jumalateenistusi, sest läbikäimine praostkonna teiste vaimulikega oli väiksem, kui ta oleks soovinud.⁴⁰

Vaimulikuna oli Jaesche range ja vanamoeline. Ta nõudis pühakirja ja katekismuse põhjalikku tundmist, näiteks kontrolliti leerialaste pühakirja tundmist avalikult koguduse ees.⁴¹ Õpetaja rangusele ja talle esialgu osaks saanud tõrksale vastuvõtule vaatamata oli väike Häädemeeste kirik pühapäeviti inimestest tulvil, sest Jaesche erakordne isik meelitas kohale inimesi ka väljastpoolt kogudust.⁴² Jaesche ei saanud piisavalt vaimulikutööle keskenduda, kuigi tahtis „rohkem pastor olla“.⁴³ Inimeste teenimine laienes tema jaoks väljapoole kirikupalatit ja jumalateenistusi. Pärast vaimulikutööd vahetas ta talaari valge arstikitli vastu ning tõi leevendust ja lootust haigusest vaevatuile. Ravialused nimetasid teda tänuandes vahel messiaks või Jumal-inimeseks.⁴⁴

waest rätseppa masinat osta jne. Ülepea pole ükski abipaluja tema juurest aitamata lahkunud.“ H. Ardan. Läänemaalt, lk 3.

³⁹ EAA 1206-1-107, L 32, 84. (Häädemeeste õpetaja aastaaruanded).

⁴⁰ Samas, L 88.

⁴¹ E. Pahapill. Merihall rannik. – Eesti Kirik, nr 18 (297), 01.05.1996, lk 6; August Arumäe. Hiiobi õnnistus. Tallinn, 2005, lk 187.

⁴² „Ka usuliselt mõjutab tema arstline heategu palju. Isegi on teise usulisi perekondi, kes tema arstimise läbi istuvad iga pühapäev Lutheri usu kirikus. Mitmed veneusulised, kes ütlevad, et Lutheri usu kirikus käivad palju rohkem inimesi seeläbi, et see õpetaja on nii heategev. Ka kaugemalt inimesed, kes sealsel arstimisel on olnud ja tervise saanud, võtavad Teda usuliselt eeskujuks...“ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Agnes Hanso kiri konsistooriumile, 04.03.1930). Tundub, et suhtumine Jaesche jutlustesse oli samuti muutunud. Anastasia Kalmuki meenutus: „Ja kui õpet. Jaesche kirikus teenistust pidas, siis see oli midagi muud kui harilik kiriku teenistus, siis oli täielik vaikus ja kõik kuulasid seda sügavat armast häält ja sõnu mis läksid südamest südamesse.“ RKM II 221, L 392.

⁴³ BR. Meie aja imed. „Imearst“ õp. Jaesche jutustab oma imevõimest. – Huvitav Shurnaal, sügis 1933, lk 11. Täna vihje eest Priit Rohtmetsa.

⁴⁴ RKM II 221, L 388. Jaesche puhul on kasutatud (peaaegu) ka Kristuse metafoori: „Ta ise jagas abivajajatele kõike, mis tal võimalik oli, täites sellega

Jaesche renomee taga olid ennekõike tema pühendumus ravitsejana ning imeliseks peetavad paranemised, kuid kindlasti lõi selle kujunemisele sobiva pinnase ka tema välimus – vaimulik oli kõhetu, kirjelduste kohaselt lausa haiglaselt kõhn, ning esimene, mida tema juures märgati, oli tema läbitungiv pilk.⁴⁵

Häädemeeste õpetaja juurde saabus abivajajaid üle terve Eesti, lisaks veel Lätist ja Soomestki.⁴⁶ Kohalikud elanikud teenisid aastas kuni poolteist miljonit senti ravialuste majutamise eest⁴⁷ ja need, kes Häädemeestele maja ehtasid, tegid selle suurema, et saaksid haigeid kostile võtta. Leidus kohalikke elanikke, kes suutsid end ülal pidada vaid haigete majutamise ja nende eest hoolitsemisega. Väikese Häädemeeste turul ja poodides valitses tänu kokkutulnud rahvale lausa linlik elevus.⁴⁸

Kirikuvalitsusele ei olnud Jaesche ravitsemistegevus teadmata. 1927. aasta suvel veetis Jaesche kaks kuud Königsbergis Hoefmanni kliinikus, kus osales masseerimiskursustel. Esialgu plaanis vaimulik Häädemeestelt eemal olla vaid ühe kuu, kuid palus siis konsistooriumilt lisapuhkust. Jaesche kartis, et haigete vastuvõtmine talle „tervishoiu osakonna juures pahandust on sünnitamas“⁴⁹, millest masseerimiskursuste läbimine teda hoida võis. Tervendamisest loobuda polnud enam võimalik, sest rahva

õige ristiusu õpetuse. Väga paljud said tema juurest abi. Näiteks jalutud, kes karkude ja keppide abil komberdasid, lahkusid tantsides, nagu rahvas rääkis. Õeldi, kui ta ka surnuid oleks üles äratanud, siis oleks olnud päris Kristus.“ RKM II 353, L 675.

⁴⁵ Erwin Liek võrdles Jaesche välimust ja olekut Vana Testamendi prohvetite või uuema aja usufanaatikutega. E[rwin] Liek. Das Wunder in der Heilkunde. München, 1930, lk 104. Vt ka: A. Arumäe. Hiiobi õnnistus, lk 187; BR. Meie aja imed, lk 11.

⁴⁶ Ravialune Johannes Kokk mäletab teiste haigete seas olnud prantslast: „Ravialuseid oli väga palju. Ooteruum oli täis, samuti õues olevad pingid. Istuti ka murul. Nägin seal ka üht prantslast. See pikk mees kandis alati punasetriibulist hommikumantlit ja tal oli kaasas nõõri otsas väike koerake.“ RKM II 353, L 684.

⁴⁷ Samas, L 687.

⁴⁸ Junior. 20. sajandi imetegija, lk 3.

⁴⁹ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Jaesche kiri konsistooriumile, 12.07.1927).

seas oli laiemalt teada, et haiged olid Häädemeeste õpetajalt abi saanud. Aidanud üht, ei võinud teise ravimisest loobuda – seda ei lubanud Jaesche kristlik inimesearmastus. Konsistooriumile põhjendas ta haigete ravimist veel ka pideva ainelise puudusega, sest just haiged oma kasinate andidega olid aidanud tal abikaasaga Häädemeeste pastoraadis raskeid aegu üle elada. Masseerimiskursustel osalemine oli Jaeschele maksuta, kuna nende eest tasumisel toetasid teda professor Alfred Stieda⁵⁰ ja kliiniku juhataja dr Matthias. Peavarju leidis Jaesche Königsbergis sealse Kolmainu koguduse pastoraadis ning reisiraha Königsbergi sõitmiseks oli talle kingitud.⁵¹ Kursuste läbimine polnud lihtne, sest viis nädalat järjest tuli õpetajal iga päev harjutada masseerimist kliiniku patsientide ja ka kohaletulnud linnaelanike peal.⁵² Pärast kursuste läbimist plaanis Jaesche õppida masseerimist Tartus, et omandada massööripaberid edaspidiseks seaduslikuks ravimiseks.⁵³ See jäi vaid unistuseks – nii kroonilise aja- kui ka rahapuuduse tõttu Jaesche neid siiski ei saanud.

Mõned Häädemeestel abi saanud inimesed pöördusid Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsuse poole palvega, et õpetaja Jaeschel lubataks ametlikult „vati ja vee magnetiseerimine ja mitmesugune muu arstimise tegevus“.⁵⁴ Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsus palus seepeale selgitust vaimuliku tegevuse kohta Pärnumaa maa-arstilt, kes kinnitas, et juba mitmeid aastaid tulid Häädemeeste õpetaja juurde ravile inimesed nii Pärnumaalt kui kaugemalt. Pärnu maaarsti püüetele kirikuõpetajal ravitsemine keelata vastas Jaesche, et ta vaid leevendas inimeste valu käte peale panemise teel. Häädemeeste jaoskonna arst dr Karl Rosenberg (Vaba) ja Sindi alevi arst dr Herman Valtok nii leebed polnud ja teavitasid Tervishoiu- ja

⁵⁰ Alfred Stieda (1869–1945) oli saksa kirurg, Tartu Ülikooli õppejõu Ludwig Stieda poeg.

⁵¹ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Jaesche kiri konsistooriumile, 12.07.1927).

⁵² Samas (Jaesche kiri konsistooriumile, 16.01.1930).

⁵³ Samas (Jaesche kiri konsistooriumile, 12.07.1927).

⁵⁴ Samas (Kiri Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsuselt EELK Konsistooriumile, 11.12.1929).

Hoolekandevalitsust mitmest juhtumist, kus Jaesche ravi tagajärjel patsiendi seisund halvenes ning ekslik diagnoos ja valed ravivõtted tõid kaasa ravialuse surma. Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsus lootis olukorra lahendamiseks abi saada kirikuvalitsuselt. Vältimaks kirikuõpetaja süüdistamist šarlatanismis, paluti konsistooriumil tungivalt keelata Jaeschel edaspidine ravitegevus.⁵⁵

Jaesche püüdis end süüdistuste vastu kaitsta, kinnitades konsistooriumile, et polnud haigeid enda juurde kutsunud. Pigem oli ta anunud, et tema ravivõimetest ei räägitaks, ja olnud nõus ravima ainult neid, kelle juba arstid olid lootusetuks tunnistanud. Vahel oli siiski abi saanud ka mõni kiireloomulisem patsient, kes olukorra raskuse tõttu polevat arstile jõudnud. Lähemalt selgitas Jaesche oma ravitegevust. Arstimisel kasutas ta oma käsi ning maaroh-tusid, raviteesid ja muid äraproovitud rahvalikke abinõusid. Teavet maarohitud kohta olevat Jaesche saanud mitmetest raamatutest, seepärast ei saanud õpetaja arvates olla kuritegu nende teadmiste tarvitamine inimeste kasuks. Häädemeeste õpetaja rõhutas oma kirjas konsistooriumile, et pole võtnud tasu ravimise eest, vaid teinud seda ligimesearmastusest, sest oma koguduselegi õpetab ta: „Kes nüüd mõistab head teha ja ei tee seda mitte, sellele on see patuks.“⁵⁶ Jaesche saatis konsistooriumile lugemiseks emotsionaalse kirja noorelt kooliõpetajalt Otto Purrult, kelle õpetaja oli jalgadele aidanud pärast seda, kui teised arstid, sh professor Ludvig Puusepp, olid noormehe lootusetuks tunnistanud. Veel saatis Jaesche konsistooriumile koopia jaoskonnaarst dr Rosenbergi 1924. aasta kirjast, milles viimane kinnitas, et tal pole midagi selle vastu, kui Jaesche haigeid külastab ja inimesed seda oma usuliste tunnete pärast soovivad.⁵⁷

Konsistoorium soovitas tungivalt Jaeschel haigete ravimine lõpetada, et hoiduda uuest kohtuasjast.⁵⁸ Jaesche, kes samuti kohtuasja algatamist ega ka kirikuõpetaja koha kaotamist ei soovinud,

⁵⁵ Samas.

⁵⁶ „Kes oskab teha head, aga ei tee, sellele on see patt“ (Jk 4,17).

⁵⁷ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Kiri Jaeschelt konsistooriumile, 16.01.1930).

⁵⁸ Samas (Kiri konsistooriumilt Jaeschele, jaanuar 1930).

Foto 1. Ernst ja Hedwig Jaesche 1920. aastatel Häädemeeste koguduse pastoraadi ees. Foto Häädemeeste Muuseumis.

lõpetaski 1930. aasta jaanuaris ravitsemise. Häädemeestel puhkes õpetaja probleemidest ja otsusest teada saades paanika. Inimesed, kes olid ravi alustanud, võisid veel mõningast abi saada, kuid uusi raviäluseid Jaesche enam ei võtnud. Abivajajate kirjade põhjal näib, et vaimulik põhjendas oma otsust konsistooriumi keeluga, millest ta ei võinud üle astuda.

Alates veebruarist saabus kirikuvalitsusse hulk haigete palvekirju, milles kirjeldati oma täbarat olukorda ja paluti konsistooriumi luba Jaesche juures ravi alustada. Kirjad olid suuremas osas sarnased. Need lasti kellelgi teisel kirjutada ning ravile soovija või soovijad lisisid oma konarliku käekirjaga vaid nime. Kirjad andsid ülevaate ühe või teise inimese muredest, haigustest ja rahapuudusest ning palusid piiskoppi Häädemeeste õpetajal ravimist edasi lubada. Vähemalt ühe kirja autor käis ka konsistooriumis kohal, kuid piiskopi juurde ta ei pääsenud. Kõik palvekirjad olid kirjutatud eesmärgiga saada nimeline luba ravi alustamiseks Häädemeeste õpetaja juures. Jaan Korju Metskülalt Massu vallast püüdis lisaks veel ka piiskopi südametunnistusele koputada:

Imestan väga, miks arstidele, kes ometigi arstida ei oska, ehk neil küll diplomid on, niisugune ülivõim antakse, ning neilt kes arstida mõistavad ja tõeste abisaadavad, igasugune võimalus abiandmiseks ära võetakse. Kas tõesti on siis ka ligemese armastusetööl diplomi tarvis! Ka Konsistoorium olevat temale kirjutanud, et ta haigeid mitte vastu ei võtaks, arvatavasti arstide seadusliku ettekirjutuse põhjal. Minu eelpool kirjeldust tähele pannes palun Teid südame härdusega Kõrgest austud Piiskop võimaldada konsistooriumi kaudu Häädemeeste kirikuõpetajale Jaeschele, et tema haigete ravitsemine saaks armastuse tööks ja tegevuseks tunnustatud, mis kristliku kiriku hoole ja kaitse all oleks, ning arstide ja tervishoiu valitsuse võimu alt vabaneks...⁵⁹

Viimane kiri saadeti kirikuvalitsusse augustis 1930. Konsistoorium vastas kõigile palvekirja saatjatele sarnaselt, kinnitades, et pole andnud Jaeschele otsest keeldu ravimise jätkamiseks, küll aga palunud Häädemeeste õpetajat hoiduda tegevusest, mis võiks kaasa tuua tema vastu kohtuasja algatamise. Jaesche seletusega, et ta mõjutab pigem haige vaimset seisukorda ja kasutab ravimisel

⁵⁹ Samas (Jaan Korju kiri Ev. lut. Piiskopile, 16.02.1930).

vaid maarohtusid, oli konsistoorium rahule jäänud ning asja enda jaoks lõpetanud.⁶⁰ Ilmselt võis otsust mõjutada seegi, et Jaesche kui vaimuliku tööga oldi rahul.⁶¹

Jaesche ravimeetodid

Sama, 1930. aasta suve lõpus saabus Häädemeeste kirikumõisa Danzigi arst Erwin Liek, kellel oli valmimas käsikiri imedest meditsiinis.⁶² Sakslane leidis eest metsistunud pargi, umbrohtu kasvanud teed, lagunened pingid ja hooletusse jäetud puuviljaaia. „Näljakirikla“ oli Lieki arvates kõige paslikum nimi vanale majale, mida ümbritsesid armetud kõrvalhooned.⁶³ Jaesche avaldas saksa arstile oma võimete avastamise loo,⁶⁴ mille järgi kutsutud teda kui kirikuõpetajat kolmekümne aasta eest ühte kaugesse külla haige juurde. Raskelt haige noor mees sonis ja oli kõrges palavikus, tema käes oli veremürgitus. Vikaar istus haige voodile, võttis noormehe käe, lausus mõned sõnad ja lasi jäsemele kummelikompressi teha. Haige jäi rahulikumaks, uinus ning juba tunni pärast oli tal palju parem. Veremürgitusest saadi jagu käepäraste vahenditega – kummelikompressi ja ürdivannidega. Järgmiseks abisaajaks oli mees, kellel veremürgitus jalga piinas, ning ka sellele mehele tõi Jaesche kergendust. Teave toonase abiõpetaja võimete kohta levinud seepeale kulutuluna. Sellest ajast oli Jaeschet piinanud südametunnistus, kuna ta muretses oma ebapiisavate meditsiiniliste teadmiste

⁶⁰ Pärast probleeme Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsusega võttis Jaesche ravialuste mälestuste kohaselt Häädemeestel ravile neid, kellel oli selleks arstilt saatekiri. RKM II 353, L 681, 688.

⁶¹ Näiteks meenutab Pärnu praost August Arumäe Häädemeeste õpetajat suure austusega. A. Arumäe. Hiibi õnnistus, lk 187.

⁶² Liek külastas aastatel 1929–1930 arvukaid imearste, kelle seast valis raamatu jaoks välja kolm. Üks lähemalt kirjeldatud „arste“ oli Jaesche, kellega tutvumiseks võttis sakslane ette pika reisi Eestisse. Kui aga teise kahe imeravitseja juures peatus Liek pikemat aega, siis Häädemeestel veetis ta vaid ühe päeva.

⁶³ E. Liek. Das Wunder in der Heilkunde, lk 103.

⁶⁴ Samas, lk 104; Seesugune lugu esineb ka: BR. Meie aja imed, lk 8.

pärast. Vaimulik ei pannud haigetele diagnoosi⁶⁵ ja palus neil kõigepealt arsti poole pöörduda, kuid tema juurde jõudsid enamasti need, kellele arstid enam lootust ei andnud, seega ei olnud tal teist võimalust kui ravida.⁶⁶

Õpetaja võttis haigeid vastu pastoraadis, kus oli selle tarbeks eraldi toa sisse seadnud. Ooteruumiks oli maja suur esik. Ravi-kabinet oli sisustatud tagasihoidlikult: lavats ja kaks riiulit. Riiulitel hoiti ravimeid ja patsientide voodilinu (viimased pidi igaüks ise kaasa tooma). Õpetaja, kes kandis valget kitlit, laskis kõigepealt haigel lahti riietuda ja lavatsi peale heita, kus patsient kaeti hoolikalt linaga. Jaesche esitas mõned küsimused ja alustas kätega ravimist. Raviseansi ajal valdas haigeid tavaliselt külmatunne. Kui õpetaja kätega üle patsiendi libistas, siis haige elundi lähedale jõudes muutusid tema enda sõrmed külmaks. Ta hoidis käsi rahulikult haigel kohal, seansi kestel kordagi patsienti puudutamata. Raviseansi lõpus hakkas Jaesche tegema kätega kiiremaid liigutusi, otsekui haigust patsiendi kehalt minema pühkides. Ta liigutas käsi kiirelt haigelt kohalt patsiendi jalgade poole. Ravi-alusel tuli vahetult pärast seansi veidi lamada või istuda ooteruumis ja puhata, samal päeval oli soovitatav peamiselt lamada. Iga seanss kestis u 20 minutit ja seda korrati iga kahe kuni kolme päeva järel, kuni inimene tervenenes või end juba palju paremini tundis. Ravimid, mida Häädemeeste õpetaja kasutas, olid väga lihtsad: kummeli-, melissi- ja eukalüptileotised või -tinktuurid ning sinna juurde seespidiseks tarvitamiseks magnetiseeritud vesi.⁶⁷

Magnetiseeritud vett valmistas Jaesche kaevuveest, mida lasi tuppä tuua kaks ämbritäit. Ta hoidis üht kätt ühe ämbri, teist teise peal ja tegi mõne minuti vee kohal ringjaid liigutusi ning raputas sõrmeotsi vee poole.⁶⁸ Vasak käsi andis veele negatiivse laengu ja

⁶⁵ Jaesche ei suutnud diagnoosida, mis haigusega oli tegemist, vaid alustas kohe raviga. See oli Lieki arvates viga. E. Liek. Das Wunder in der Heilkunde, lk 137.

⁶⁶ Samas, lk 105.

⁶⁷ Samas, lk 106–107. Jaesche ravimeetodite kohta vt ka: BR. Meie aja imed, lk 10–12.

⁶⁸ Teised viisid vee magnetiseerimiseks, nt Marta Mäesalu mälestustes: „Jaesche istus eestõas küljega tihedasti vastu seinä, selg akna poole, veenõu

seada tarvitati näiteks palaviku alandamiseks. Parem käsi rikastas vett positiivse laenguga ja sellise veega sai edukalt ravida kõhulahtisust. Magnetiseeritud vesi valati tumedatesse pudelitesse, mis omakorda mässiti tumeda riide sisse. Jaesche kinnitusel võis valgus veest magnetilised laengud ära kaotada. Magnetiseeritud vett võeti kodus sisse teelusikahaaval.⁶⁹ Tumedast klaasist pudeleid töid haiged ise kaasa, osalt jagas neid ka õpetaja, paludes tühjad pudelid kindlasti tagasi tuua.⁷⁰

Veel kasutas õpetaja ravimiseks erineva suurusega vatipatju, mis olid marliga kaetud. Ta puhus patjadele õrnalt peale, suunaga vasakult paremale, nii said padjad valuvaigistavad omadused.⁷¹ Magnetiseeritud padi tuli asetada viieks minutiks haigele kohale ja tavaliselt oli valu kolm minutit hiljem kadunud.⁷²

Dr Liekil õnnestus pärast päevast vastuvõttu külastada koos Jaeschega voodihaigeid patsiente, kes olid paigutatud pastoraadile lähedal asuvatesse talumajadesse ja saunadesse. Ühes lihtsalt sisustatud toakeses oli kuni viis voodihaiget inimest. Paljud haiged oleksid Lieki arvates olnud haiglas paremini hooldatud ja ravitud, kuid nad olid kaotanud usu tavameditsiini ja leidnud endale viimase pelgupaiga Häädemeeste õpetaja hoolealustena.⁷³

Erwin Lieki kirjeldus Jaesche ravimeetoditest on seni leitud materjalist kõige usaldusväärsem. Ülejäänud raviseansside

oli tema ees. Hoides mõlemat sirgete sõrmedega kätt tihedasti koos, tõmbas ta veepinna ligidal õhus mitu korda väljaspoolt enese poole ja mulle näis, nagu liiguks vaikne laine tema kätega kaasa.“ RKM II 353, L 679–680. Johannes Koka mälestused: „Jaesche võttis kätega nõu ümbert kinni, siis aetas jälle käed vee kohale. Kordas vist nii 4–5 korda. Vesi hakkas sädelema. Ravivesi oli valmis.“ RKM II 353, L 683.

⁶⁹ E. Liek. Das Wunder in der Heilkunde, lk 107–108.

⁷⁰ RKM II 316, L 62. Vt ka: RKM II 221, L 389–390; RKM II 383, L 678–679.

⁷¹ Patjade magnetiseerimist on kirjeldatud ka selliselt: „Pastor Jaesche on tegevuses väikese padja magnetiseerimisega. See on marlesse ömmeldud vatipundar, mis „imeb“ endasse imetegevat väge pastori sõrmedest. Sõrmed ei puutu selle tegevuse juures padja vastu, libisevad üle vaid padja kohalt. Selleks on padja külge kinnitatud nõör, mis pidevalt libiseb imedoktori sõrmede vahelt läbi.“ BR. Meie aja imed, lk 12.

⁷² E. Liek. Das Wunder in der Heilkunde, lk 108.

⁷³ Samas, lk 109.

kirjeldused pärinevad hoolealustelt endilt ja on väga varieeruvad.⁷⁴ Nende põhjal võib aga järeldada, et peale magnetiseerimise kasutas Jaesche rohkesti rahvameditsiinis tuntud võtteid.⁷⁵

Vanaduspõlv

1932. aastal täitus Hädemeeste imearstist kirikuõpetajal 65 eluaastat ja tal tekkis õigus EELK õpetajate pajukikassast seniste maksete eest pensioni saada. Nii pidas Jaesche oktoobris 1932 kohalike suureks kurvastuseks viimased teenistused Hädemeestel ja Tahkurannas.⁷⁶ Vanapaar asus taas elama endisesse kodulinna Tartusse, kus Ernst Jaeschele kuulus Botaanika (Kroonuaia) tänaval maja, mille ta oli pärinud oma vennalt August Jaeschelt. Loodetud rahulikku vanaduspuhkust koos suurema sissetulekuga ta siiski nautida ei saanud. Hädemeeste õpetaja ravivõimetest teati ka Tartus ning üsna pea ummistasid abivajajad Botaanika tänava vana maja sissepääsu. Arvatavasti aitas ka Jaesche vastu elavat huvi ilmutav ajakirjandus tema kuulsuse levimisele kaasa. Kirjelduste kohaselt sai ta öösel magada vaid mõned tunnid ning süüa

⁷⁴ Olgu toodud üks näide. Ravialune Anastasia Kalmuk: „Kui Tema mind oma kätega maseeris, siis lendasid Temal sõrmede otsast sädemed ja kui ma Tema tehtud magneesiumi vett jõin siis käis mul üle keha soe vool.“ RKM II 221, L 389.

⁷⁵ Elmar Hanso mälestused: „Kui mu vend Karl oli alles algkooli teises klassis. Haigestus raskesti. Jaoskonna arst dr Rosenberg diagnoosis kahepoolse kopsu- ja mõlema keskkõrva põletiku. Keha temperatuur tõusis üle 42° C. Viivitamatult tõttasin Ernst Jaesche juurde. Tuli otsekohe. Küsis näha arsti poolt väljakirjutatud ravimeid. Ütles kohe: „Visake need otsekohe ahju. Need tapavad lapse!“ Käskis võtta pikad villased sukad, teha need märjaks toaleige veega ja tõmmata haigele jalga, kuni reiteni. Siis edasi kahe marli vahele paks kiht kohupiima, ning mähkida see ümber rindkere. Keskkõrva põletiku raviks töin apteegist Inglise, valge hapukoore konsistentsiga salvi Opopololex, ja sellega määrada kõrvade tagune pea osa. Lisaks veel bioväljade energiaga küllastatud vesi. Kas + või –, seda ei mäleta. Kohupiima kompressi oli vajalik vahetada kui tõmbus oma värvilt pruunikaks. Sukad tuli hoida märjad, kuni palaviku normaalseks langemiseni. Karl paranes kiiresti ja alustas kooliteed.“ EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (E. Hanso kiri koos mälestustega Jaeschest ajalehele Eesti Kirik 04.09.1996).

⁷⁶ „Uus Messias“ Hädemeestelt. – Esmaspäev, nr 50, 12.12.1932, lk 4.

oli tal mahti vaid kord päevas, sest Tartus oli abivajajate hulk Hädameeste omast kordi suurem. Õpetaja alustas vastuvõttu sageli juba kell 4 varahommikul. Ravitsejal oli suurest kurnatusest raskusi püstiseismisega.⁷⁷ Rahva suur huvi imeravitseja vastu äratas ülikoolilinnas vastakaid arvamusi ja sundis skeptikuid ka sulge haarama.⁷⁸

1933. aasta algul keelas linna tervishoiuarst Jaeschel kodus haigete vastuvõtmise, tuues põhjenduseks tervishoiupersonali kutsetegevuse seaduse, mille järgi oli arstimise õigus vaid neil, kellel oli arstikutse.⁷⁹ Jaesche ilmselt siiski jätkas ravimist Tartus ning andis ajalehtede andmetel abi ka Narva-Jõesuus, Valgas ja Viljandis.⁸⁰

Luteri kiriku vaimuliku erilised võimed pakkusid huvi ka baptistidele. Jutlustaja Karl Kaups kõneles Tartu Immanueli koguduse palvelas rohkele kuulajaskonnale teemal „Hiromantia, Tartu imearst ja Jeesus“. Kaupsi arvates ei tegutsenud endine õpetaja kurja ega ka Jumala erilise väega, vaid inimese loomuliku jõuga. Oma usuvendadele ja -õdedele ta Jaesche juures enese ravitsemist ei soovitanud, kuid ei nõustunud ka ametivõimude otsusega keelata endisel vaimulikul hädaliste abistamine.⁸¹

Kõmu Jaesche ümber ei lõppenud. 1933. aasta aprillis trükkis venekeelne ajaleht *Вести Дня* teate sellest, et endist Hädameeste õpetajat kutsub suure honorari eest end ravima USA president Roosevelt.⁸² Postimees proovis seepeale Jaeschelt lähemat seletust

⁷⁷ Tartu tõbised Siiloa tiigi ääres. – Postimees, nr 34, 10.02.1933, lk 4.

⁷⁸ Dr. med. J. Rives. Arst ja „imearst“. Kuidas suhtub arstiteadus E. Jaesche taolisesse rawijatesse. – Postimees, nr 40, 17.02.1933, lk 4.

⁷⁹ Vahimees. Tartu imearst Jaesche. – Teekäija, nr 7, 1933, lk 80. Täna vihje eest Toivo Pillit.

⁸⁰ Veel 1936. aastal saabus EELK Konsistooriumisse Saksamaalt päring „pastori-imearsti“ Jaesche aadressi kohta. EELKKA. Õpetaja Ernst Jaesche, isikutoimik (Kiri konsistooriumile, 26.10.1936). Esther Hedwig Gronbach (1933, snd Hahl) mäletab 1930. aastate lõpust abivajajaid oma vanaonu Ernst Jaesche Kroonuaia tänava korteris. (Sulised andmed Esther Gronbachilt, 08.10.2013.)

⁸¹ Vahimees. Tartu imearst Jaesche, lk 80.

⁸² Рузвельтъ просить пастора Еше приехать въ Америку. – Вести Дня, nr 92, 21.04.1933, lk 2.

saada, kuid leidis eest vaid nõutud abivajajad, sest õpetaja oli oma Tartu kodust lahkunud.⁸³

Mõned kuud hiljem seletas Jaesche kõmulist vahejuhtumit nii: keegi oli kirjutanud Riiga USA Balti riikide saadikule, et Häädemeeste endisel õpetajal oli õnnestunud ravida haigusi, mille all kannatas USA president. Saadik palus Jaeschel endal kindlasti kirjaliku ettepanekuga Roosevelti poole pöörduda. Õpetaja aga andis saadikule kirja teel eitava vastuse, sest Ameerikaski oli väga häid magnetiseerijaid, kes suutsid korda saata rohkemat kui Jaesche.⁸⁴ Samuti oli levinud arvamus, et Roosevelti kutse taga seisis hilisem EELK piiskop Hugo Bernhard Rahamägi, kellel olid tihedad sidemed Ameerika Ühendriikide kristlike ringkondadega.⁸⁵

1939. aastal alustas Jaesche koos teiste baltisakslastega ümberasumise korras uut elu hõivatud Poola aladel. Maja Botaanika (Kroonuaia) tänaval müüdi 1940. aastal Saksa Usaldusvalitsuse poolt 10 000 krooniga.⁸⁶ Vanapaar leidis Warthegaus elupaiga Jaesche õetütre Agnes Hahli⁸⁷ perekonna juures, kellele oli ümberasumisel antud mõis. 1945. aasta juulikuus tuli Hahlide perekonnal Poola aladelt lahkuda ja esialgu plaaniti naasta Eestisse, kuid see polnud võimalik. Hahlid koos Jaeschedega alustasid omal käel teed Berliini poole, kuhu jõuti juulikuu lõpus. Ernst Jaesche ja tema abikaasa olid oma vanuse ja halvenenud tervise tõttu teekonnast väga kurnatud ning jäid teistest pereliikmetest maha Berliini.⁸⁸

⁸³ Kõmuline teade Tartu imearstist. – Postimees, nr 94, 23.04.1933, lk 5.

⁸⁴ BR. Meie aja imed, lk 12.

⁸⁵ G. v. Rauch. Ernst Jaesche (1867–1945), lk 15.

⁸⁶ ERA 2381-2-881, L 127–129 (Ostu-müügileping, 15.07.1940).

⁸⁷ Agnes Alice Hedwig Hahl, snd Kahn (1908–1979), oli Agnes Julie Sophie Kahni, snd Jaesche, ja vaimulik Arvid Paul Wilhelm Kahni (1872–1920) tütar. Agnes Hahl elas pärast gümnaasiumi lõpetamist oma onu ja ristiisa Ernst Jaesche juures Häädemeestel, kus tutvus oma tulevase abikaasaga, samuti vaimuliku perekonnast pärit Klaus Hahliga. (Günther Gronbachi kiri Sulev Kasvandikule, 05.12.2001. Koopia Häädemeeste muuseumis.) Ernst ja Hedwig Jaeschel lapsi ei olnud, kuid erinevates allikates on Agnes Hahli nimetatud nende tütreks või kasutütreks.

⁸⁸ Suulised andmed Esther Gronbachilt, 08.10.2013. Georg von Rauchi kirjeldus Jaesche viimasest eluaastast on ekslik: G. v. Rauch. Ernst Jaesche (1867–1945), lk 15.

21. augustil 1945 suri Ernst Jaesche 78-aastaselt ja vaid neli päeva hiljem tema abikaasa Hedwig 76 aasta vanusena.⁸⁹ Kuigi Hahlide perekond püüdis hoolitseda Saksa Demokraatliku Vabariigi territooriumile jäänud haudade eest, ei ole neid Berliini Marzahni kalmistul enam võimalik leida.⁹⁰

Lõpetuseks

Teenides väikeseid Hädemeeste ja Tahkuranna kogudusi ääremaal, olid Jaesche sidemed institutsionaalse kirikuga nõrgemad kui tema ametivendadel. Õpetaja jaoks olid esikohal vaimulikuamet ja sellest tulenevad kohustused, kuid kogu ta ülejäänud aja täitsid ravialused. Kasutades oma ebaharilikke võimeid ja kogutud teadmisi rahvameditsiinist, tegi Jaesche ligimesearmastusest abivajajaid ravides oma elutöö.

Nii vaimuliku- kui ka ravitsejatööd tegi Jaesche täieliku pühendumusega. Soov järgida seejuures vaid jumalasõna ja oma südametunnistust tõi talle kaasa konflikte nii kiriku- kui ka ilmalike võimudega. Karistustest pääses Jaesche ilmselt ennekõike seetõttu, et teda peeti usufanaatikuks, kes ei olnud nõus end võimude tahte alla painutama. Kirikuvalitsuse suhtumine Jaesche isepäisesse tegevusse ja imearsti renomeesse võis olla leplik ka tänu tema laitmatule tööle vaimulikuna, koguduse ja patsientide toetusele ning paiknemisele n-ö perifeerias. EELK küll teadis Jaesche ravitsemisest, kuid püüdis seda keelata vaid korra, 1930. aastal, mil Tervishoiu- ja Hoolekandeamet seda kirikuvalitsuselt nõudis. Asja lähemalt uurides selgus, et haigete tervenemine oli seotud nii tugeva usuga Jumalasse kui ka ääretu usaldusega Hädemeeste õpetaja ravimeetodite suhtes.

⁸⁹ Ernst Jaesche ja tema abikaasa surmadaatumid on seni olnud laiemalt teadmata. Mitmed teatmikud toovad surmadaatumina vaid septembri 1945. aastal. Esther Gronbachi valduses on Jaesche surmatunnistus, millele on märgitud 21. august 1945.

⁹⁰ Suulised andmed Esther Gronbachilt, 08.10.2013.

Jaesche oli ja on erand Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ajaloos – vaimulik, kes ei mahtunud vaimulikuametis piiridesse.

Uurimistööd on toetanud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium (sihtfinantseeritav teadusteema SF0180026S11) ja Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus).

ERNST GOTTLOB JAESCHE – A HEALER IN HÄÄDEMEESTE PARSONAGE

Summary

Ernst Gottlob Jaesche (1867–1945) was an extraordinary pastor from the Estonian Evangelical Lutheran Church (EELC). Throughout the years, he had problems with consistory and public authorities because he was not always willing to follow their rules. Jaesche preferred to live in harmony with his conscience, which told him to serve only God and his fellow Christians.

During his first years as a clergyman, Jaesche discovered that he had some special skills that he could use to cure people. Rumour of this spread very quickly and the poor and sick began to seek treatment from pastor Jaesche. While living in Häädemeeste he was known as a miracle doctor in the Parsonage, where he had a therapy room. Patients came to Häädemeeste from all over Estonia as well as neighbouring countries. Normally, the treatment lasted for some weeks and the patient came to the pastor every 2–3 days. While treating a sick person, Jaesche never touched him or her, he would only hold his hands over the patient. The patient would feel warmth while receiving treatment; after the treatment, he or she was advised to sit for a while in the waiting-hall. Jaesche also used magnetised water and small pillows for treatment.

The EELC knew about Jaesche's healing work, but tried to stop it only once in 1930 when the Office of Healthcare and Welfare threatened to accuse Jaesche of charlatanry. When investigating Jaesche's case, the EELC found out that, for a patient, healing without a strong belief in the God, was not possible.

There are several legends about Ernst Jaesche in Häädemeeste and its surroundings and he's remembered as a healer of the poor people. The aim of the article is to review his life in both the role of a clergyman and of a healer.